

УДК 336.012.23

Характеристика моделей фінансових систем за різними ознаками кластеризації

Чуй І.Р.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, кредиту та страхування
Львівського торговельно-економічного університету

Банюк Е.С.

студент
Інституту економіки та фінансів
Львівського торговельно-економічного університету

Статтю присвячено дослідженню концептуальних засад ефективного функціонування фінансових систем розвинених країн світу, групуванню їх за спільними ознаками та виявленню відмінностей, що впливають на рівень фінансово-економічного розвитку країни. Авторами проведено комплексне оцінювання ефективності функціонування фінансових систем країн OECD, Китаю, Росії, України, а також визначено їх переваги та недоліки.

Ключові слова: фінансова система держави, моделі фінансових систем, державні фінанси, кластеризація фінансових систем.

Чуй И.Р., Банюк Э.С. ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ ФИНАНСОВЫХ СИСТЕМ ПО РАЗЛИЧНЫМ ПРИЗНАКАМ КЛАСТЕРИЗАЦИИ

Статья посвящена исследованию концептуальных положений эффективного функционирования финансовых систем развитых стран, группированию их по общим признакам и выявлению различий, которые влияют на уровень финансово-экономического развития страны. Авторами проведена комплексная оценка эффективности функционирования финансовых систем стран OECD, Китая, России, Украины, а также определены их преимущества и недостатки.

Ключевые слова: финансовая система государства, модели финансовых систем, государственные финансы, кластеризация финансовых систем.

Chuy I.R., Baniuk E.S. FINANCIAL SYSTEM MODELS CHARACTERISTICS BY VARIOUS SIGNS OF CLUSTERING

The article is devoted to the study of framework provisions for the developed countries financial systems effective functioning, grouping them according to common grounds and identifying differences that affect the level of financial and economic development of the country. The authors conducted a comprehensive evaluation for the financial systems functioning effectiveness of the OECD countries, China, Russia, Ukraine and defined their advantages and disadvantages.

Keywords: state financial system, financial systems models, public finance, financial systems clustering.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ефективність державної політики перш за все пов'язують із досконалістю функціонування фінансової системи держави. Правильно обрана фінансова система є фундаментом для розвитку та успішного функціонування економіки країни, а також необхідною передумовою її росту і стабільності. Відмінності функціонування держав та їх фінансових систем спричинені певними географічними, історичними, фінансовими та соціальними особливостями. Основою ефективності обраної державою стратегії є належний рівень соціального розвитку населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню функціонування фінансових систем провідних країн світу та України приділили значну увагу такі науковці, як, зокрема, О. Біла, М. Карлін, Б. Карпінський, О. Кириленко, Т. Кізима, О. Кіреєва, Н. Кравчук, Л. Миргородська, В. Міщенко, В. Опарін, О. Рожко, Н. Сніжко, Н. Стукало, В. Федосов.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій, визначення ефективності функціонування фінансових систем потребує удосконалення типологізації фінансових систем, що засвідчує необхідність подальшого дослідження проблеми.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад і прикладних інструментів забезпечення ефективного функціонування фінансової системи держави. Для досягнення поставленої мети проведено аналіз ефективності функціонування фінансових систем у зарубіжних країнах за рівнем централізації й перерозподілу ВВП через бюджетну систему, рівнем податкового тиску, борговим навантаженням; інфляційним тиском та демографічними чинниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова система виникла з появою держави і нерозривно пов'язана з її функціонуванням. Вона притаманна кожній державі незалежно від рівня економічного розвитку, проте чим розвиненіші ринкові відносини, тим складніші і різноманітніші зв'язки в державі, тим складніша і фінансова система. Завдяки їй держава нагромаджує та використовує фінансові ресурси для утримання свого апарату, а також спрямовує їх на виконання своїх функцій. Ця система охоплює грошові відносини між державою і підприємствами та організаціями, державою і населенням, між підприємствами і всередині них. Тому без перебільшення можна сказати, що фінансова система є індикатором економічного розвитку держави та добробуту її народу. Головне завдання фінансової системи та фінансів загалом – забезпечення контрольованого здійснення всіх економічних процесів, важливих для підтримання життєдіяльності і розвитку суспільства [1]. Фінансова система відображає сукупність взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи обміну, розподілу і перерозподілу ВВП, а також систему фінансових органів та інститутів [2, с. 31]. Фінансову систему розглядають за внутрішньою будовою та організаційною структурою; концептуалізація фінансової системи здійснюється як за ресурсним підходом, так і за інституційним, посередницьким, функціональним, системним тощо [3, с. 112].

Очевидно, що, досліджуючи державну фінансову систему та її складові елементи, варто опиратись не лише на теорії й концепції, що безпосередньо відображають особливості формування і використання фондів її фінансових ресурсів. Застосування матричного та кластерного аналізу дасть змогу виявити певні дисбаланси у системі перерозподілу ВВП окремих фінансових систем та обґрунтувати напрями побудови ефективної моделі функціонування фінансової системи України.

З огляду на пріоритети державної фінансової політики держава обирає саме ту фінансову модель економічної системи, яка найбільше їй підходить і водночас дає відповідні результати. Розрізняють такі класифікаційні ознаки моделей фінансових систем держави: територіальна ознака; послідовність розподілу ВВП; рівень централізації ВВП у бюджеті; форма бюджетного устрою [2, с. 32; 4, с. 15; 5, с. 24]. Саме визначення національної моделі соціально-економічного розвитку держави повинно базуватися на практичному дослідженні наявних у світі моделей функціонування бюджету.

Класично фінансові системи за рівнем централізації ВВП поділяють на такі три моделі, як американська, західноєвропейська та скандинавська. У процесі дослідження ми виявили, що більш логічно структурувати фінансові системи ще й за рівнем перерозподілу ВВП через бюджетну систему.

Розмістивши країни світу у графіку за рівнем концентрації ВВП та перерозподілу ВВП через бюджет, бачимо, що групування країн є неоднорідним (рис. 1). У нижчій частині графіка зосереджені країни з найнижчим рівнем централізації й перерозподілу ВВП у бюджетній системі, а у верхній – відповідно, країни з найвищим рівнем. До складу першої групи увійшли країни з найнижчим рівнем централізації й перерозподілу ВВП (20–30%). Сюди відносяться такі країни, як Корея (рівень централізації ВВП становить 20,9%, а перерозподілу ВВП – 20,6%), Мексика (22,3% та 25,8%), Чилі (23,5% та 26,5%) та Китай (28,4% та 31,4%). До другої групи належать такі країни, як Ірландія (31,8% та 32,2%), Швейцарія (32,7% та 33%), Росія (30,7% та 35,1%), США (32% та 35,8%), Нова Зеландія (більше 35%) та Японія (33,8% та 38,6%). Для цих країн характерні значна частка видатків на військово-промисловий комплекс; мінімальне забезпечення соціальної сфери; мінімальне державне втручання у фінансову сферу. У цих групах держава стимулює населення заробляти, а соціальна допомога надається лише тим, хто не в змозі впоратись без державної фінансової підтримки. До третьої групи належать країни з помірним рівнем централізації й перерозподілу ВВП в межах 36–45%. У цю групу входять Австралія, Туреччина, Латвія, Ізраїль, Словаччина, Чехія, Україна, Канада, Естонія, Польща, Іспанія, Люксембург, Словенія, Німеччина, Нідерланди, Угорщина, Португалія, Великобританія. Відмінності цієї групи від попередніх двох полягають у більш помітному втручанні держави у

соціальної сфери і паралельному функціонуванню державних і комерційних установ у цій сфері. Остання група відрізняється значним рівнем централізації та перерозподілу ВВП через бюджетну систему (у межах 46–65%) та включає скандинавські, а також деякі західноєвропейські країни, а саме Італію (47,7% та 50,4%), Швецію (48,7% та 49,6%), Австрію (49,4% та 51,2%), Ісландію (57,3% та 42,9%), Норвегію (55% та 49,6%), Бельгію (50,8% та 53,5%), Данію (50,6% та 53,4%), Францію (53% та 56,4%), Фінляндію (55, % та 57,9%). Особливостями країн четвертої групи є значне державне втручання в усі сфери життя суспільства, високий рівень державного соціального забезпечення населення. Але ефективне функціонування цих країн можливе лише за умов високого рівня ВВП на душу населення та високого рівня податкової культури і фінансової свідомості населення.

Україна на цьому рисунку знаходиться у межах середніх значень: за рівнем централізації ВВП у бюджеті – 37,8% проти 40,2% середнього рівня у розвинених країнах, а за рівнем перерозподілу ВВП через бюджет – 41,6% проти 41,7% середнього значення.

Базовою характеристикою будь-якої фінансової системи є рівень її податкового тиску. Як бачимо із рис. 2, податковий тиск більшості

розвинених країн (з урахуванням відрахувань на соціальне страхування) варіюється у межах 30–40% до ВВП. Як засвідчує податкова статистика країн ОЕСД¹, середнє значення податкового тиску склало 34,3% ВВП у 2015 р. Серед 35 розвинених країн світу найвищий податковий тиск спостерігається у Данії – 46,6% до ВВП, Франції – 45,5%, Бельгії – 44,8% і Фінляндії – 44%.

Найнижчий податковий тиск у Мексиці – 17,4%, Чилі – 20,7% та Ірландії – 23,6%. У 2015 р. посилення податкового тиску відбулося у 22 з 35 країн, у 13 країнах податковий тиск зменшився або залишився без змін. За рівнем соціального страхування у ВВП лідирують Франція (16,9% до ВВП), Австрія (14,8%) Словенія та Чехія (по 14,5%), Бельгія (14,3%) та Нідерланди (14,2%). Найнижчий рівень соціального страхування у Данії та Новій Зеландії – всього 0,1% ВВП, Чилі – 1,5%, Мексиці – 3,3%, Ісландії – 3,6%, Ірландії – 3,9%, Канаді – 4,9%.

Україна за рівнем податкового навантаження відповідає середньому значенню країн ОЕСД (35% до ВВП в Україні проти 34,3% у розвинених країн). Частка надходжень єдиного соціального внеску у ВВП в Україні за 2015 р. склала 9,4%, що відповідає середньому значенню країн ОЕСД (9,1%).

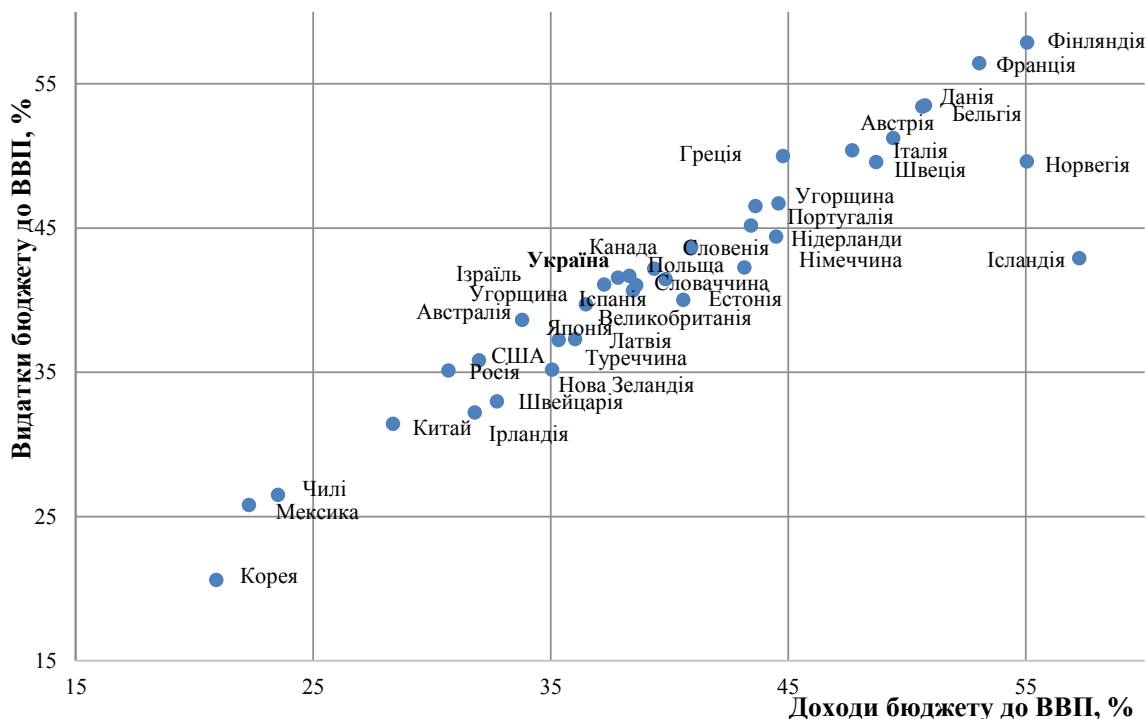


Рис. 1. Рівень централізації та перерозподілу ВВП країн світу та України за 2016 р. (складено за [6])

¹ The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) – Організація економічного співробітництва та розвитку, що включає 35 розвинених країн світу.

На основі наведених даних можемо зробити висновок, що рівень податкового навантаження на економіку України відповідає рівню розвинених країн світу. Проте структура податкових надходжень України має певні відмінності: якщо у більшості розвинених країн левову частку доходів бюджетної системи становлять доходно-прибуткові податки (в середньому 11,6% ВВП), то в Україні частка податків на доходи, прибуток та приріст капіталу складає всього 7%. Натомість частка внутрішніх податків на товари і послуги в Україні становить 12,6% ВВП, тоді як у країнах ОЕСД – 11%, а податки на власність в Україні займають незначне місце у податковій системі (всього 0,8% ВВП проти майже 2% у розвинених країнах).

Податкова структура в Україні відрізняється від розвинутих країн нижчим фіскальним значенням податку на прибуток підприємств та доходи фізичних осіб, оскільки

низький рівень доходів юридичних і фізичних осіб, податкової культури, недосконалість фіскального законодавства і роботи податкових служб не дають змогу забезпечити переважання в структурі податкової системи прямих податків. В Україні чинником, що може змінити цю закономірність, є зростання реальних доходів населення з огляду на підвищення розміру мінімальної заробітної плати з 2017 р. та детінізацію національної економіки, а також посилення фіскальної ролі податків на власність в Україні.

Довгострокове розбалансування структури бюджету пов'язане із проблемою старіння населення у більшості розвинених країн. Фінансова криза 2007 р. завдала серйозного удару по пенсійних системах розвинених країн, в результаті чого значна кількість приватних пенсійних фондів опинилася на межі банкрутства. Середнє значення величини активів недержавних пенсійних фондів

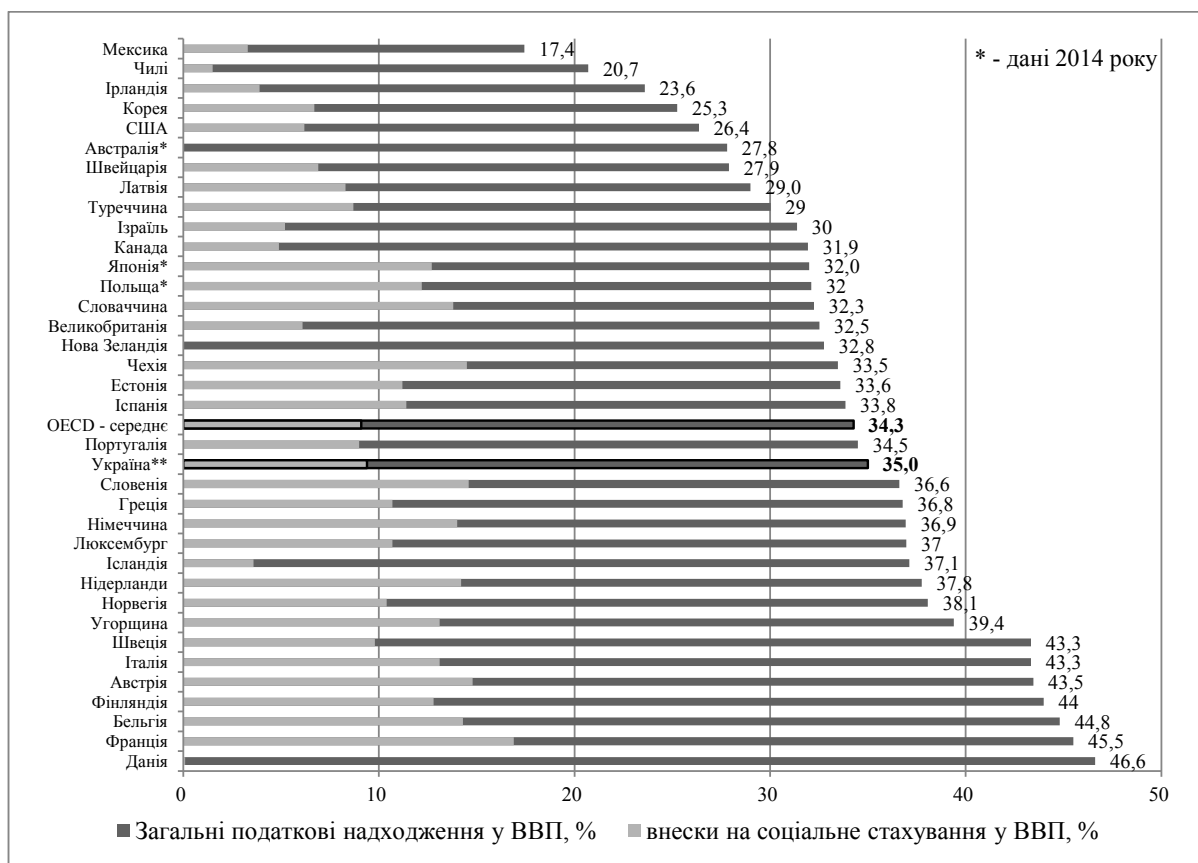


Рис. 2. Податкові надходження країн ОЕСД та України¹ за 2015 р. у відсотках до ВВП (з соціальним страхуванням)² (складено за [7])

¹ Загальні податкові надходження України розраховані як сума податкових надходжень Зведеного бюджету України та надходжень єдиного соціального внеску за 2015 р. за даними: [http://minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202015%20\(with%20cover\).pdf](http://minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202015%20(with%20cover).pdf). http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category?cat_id=23596&page=0.

² Внески на соціальне страхування включають страхування на випадок безробіття, з тимчасової втрати працездатності, від нещасних випадків, пенсійне забезпечення й медичне страхування.

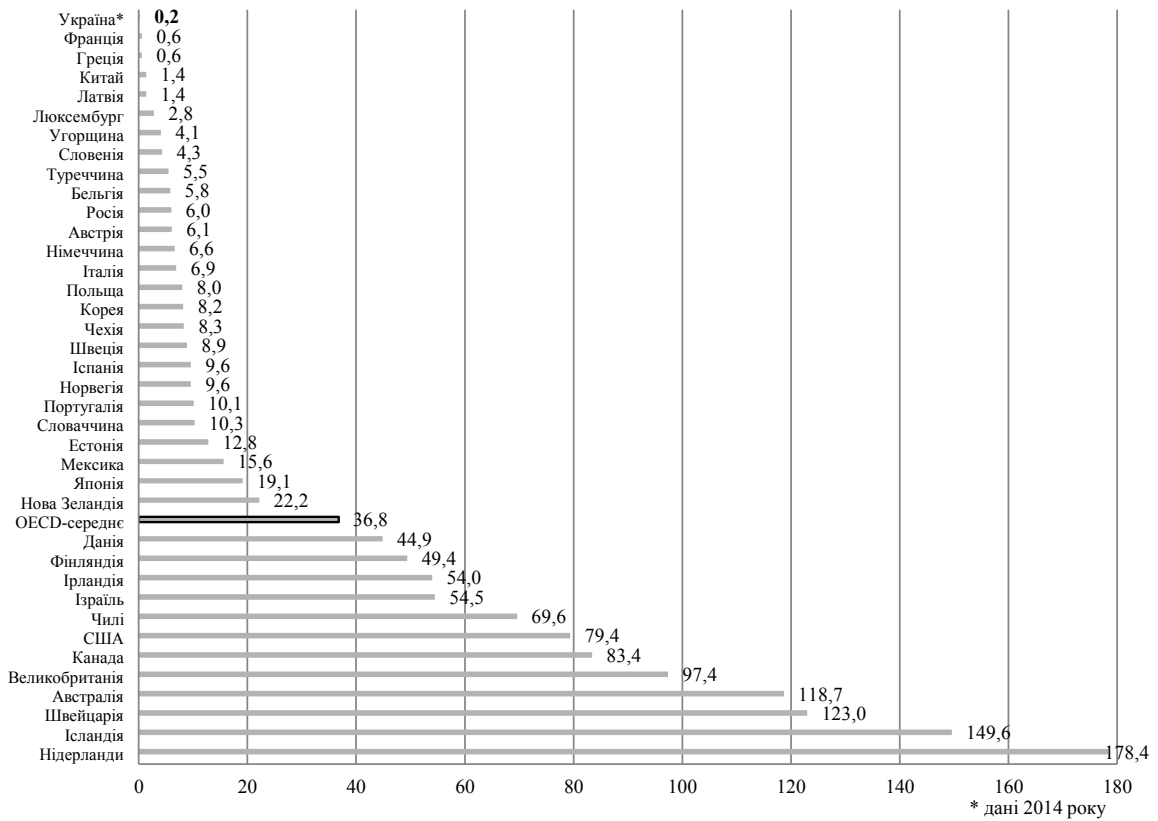


Рис. 3. Активи недержавних пенсійних фондів країн та України за 2015 р, % до ВВП (складено за [8])

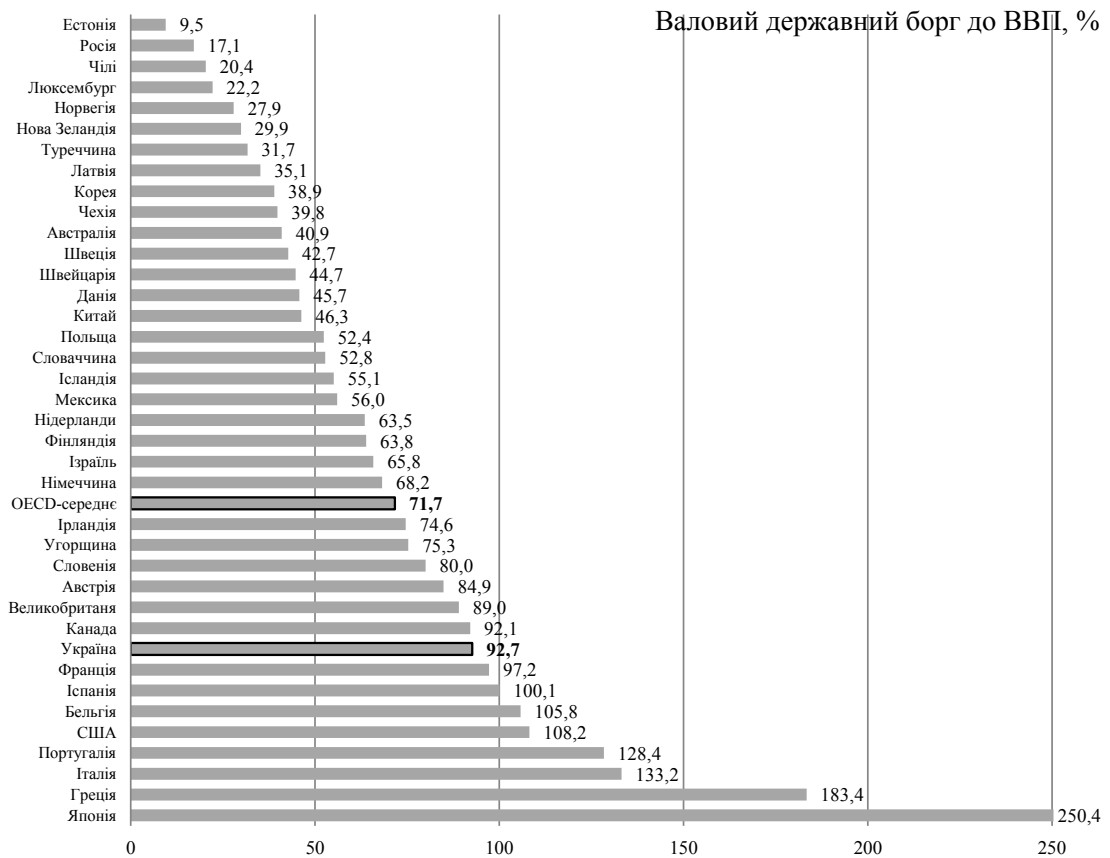


Рис. 4. Рівень боргового навантаження країн світу та України за 2016 р. (складено за [6])

до ВВП країн ОЕСД за результатами 2015 р. склало 36,8% (рис. 3). Україна відноситься до кластера з найнижчим рівнем концентрації ВВП у активах недержавного пенсійного забезпечення (всього 0,2%). Тому з огляду на проблеми катастрофічного дефіциту Пенсійного фонду України нині необхідна активізація населення у відкритті особистих пенсійних рахунків. Ця проблема загострюється ще й з огляду на низький рівень доходів населення та девальвацію грошової одиниці, а звідси впливає надзвичайно низький рівень заощаджень населення.

Державний борг є елементом фінансової системи держави, який є загальною сумою непогашених позик, отриманих державою для фінансування дефіциту бюджету та інших визначених законодавством цілей. Найбільший рівень боргового навантаження за наслідками 2016 р. був у Японії – 250,4%, Греції – 183,4%, Італії – 133,2%, Португалії – 128,4%, США – 108,2%, Бельгії – 105,8%, Іспанії – 100,1% та Франції – 97,2% (рис. 4).

В Україні рівень валового державного боргу до ВВП склав 92,7%. У країнах ЄС нормою вважається, якщо державний борг не перевищує 60% ВВП (Маастрихтські крите-

рії). А за підсумками 2016 р. співвідношення загального обсягу державного боргу до ВВП країн ОЕСД склало 71,7%; узагальнений показник приблизно на 10 процентних пунктів вищий від показника передкризового 2007 р. (59%). Таким країнам, як Греція, Італія, Португалія, характерний кризовий рівень боргової безпеки; вони зіштовхнулися з проблемами, пов'язаними із значними труднощами у сфері погашення боргових зобов'язань, вирішення яких вимагає консолідації зусиль усіх країн-членів ЄС.

Дефіцит бюджету формується у процесі переважання видатків країни над її доходами. Згідно з даними Єврокомісії найбільший дефіцит бюджету центрального уряду спостерігається у Греції (7,5% ВВП), Японії (6,2% ВВП) та Іспанії (5,1%) (рис. 5). Дефіцит Державного бюджету України складає 2,3%, тоді як середнє значення країн ОЕСД дорівнює 1,7%. Допустимим вважається дефіцит на рівні до 3% ВВП. У Норвегії, Люксембурзі, Кореї, Швейцарії, Китаї, Німеччині, Швеції, Естонії та Мексиці спостерігається профіцит бюджету.

Рівень дефіциту України не є критичним, проте це досить високий показник. Для покращення ситуації необхідно зменшувати

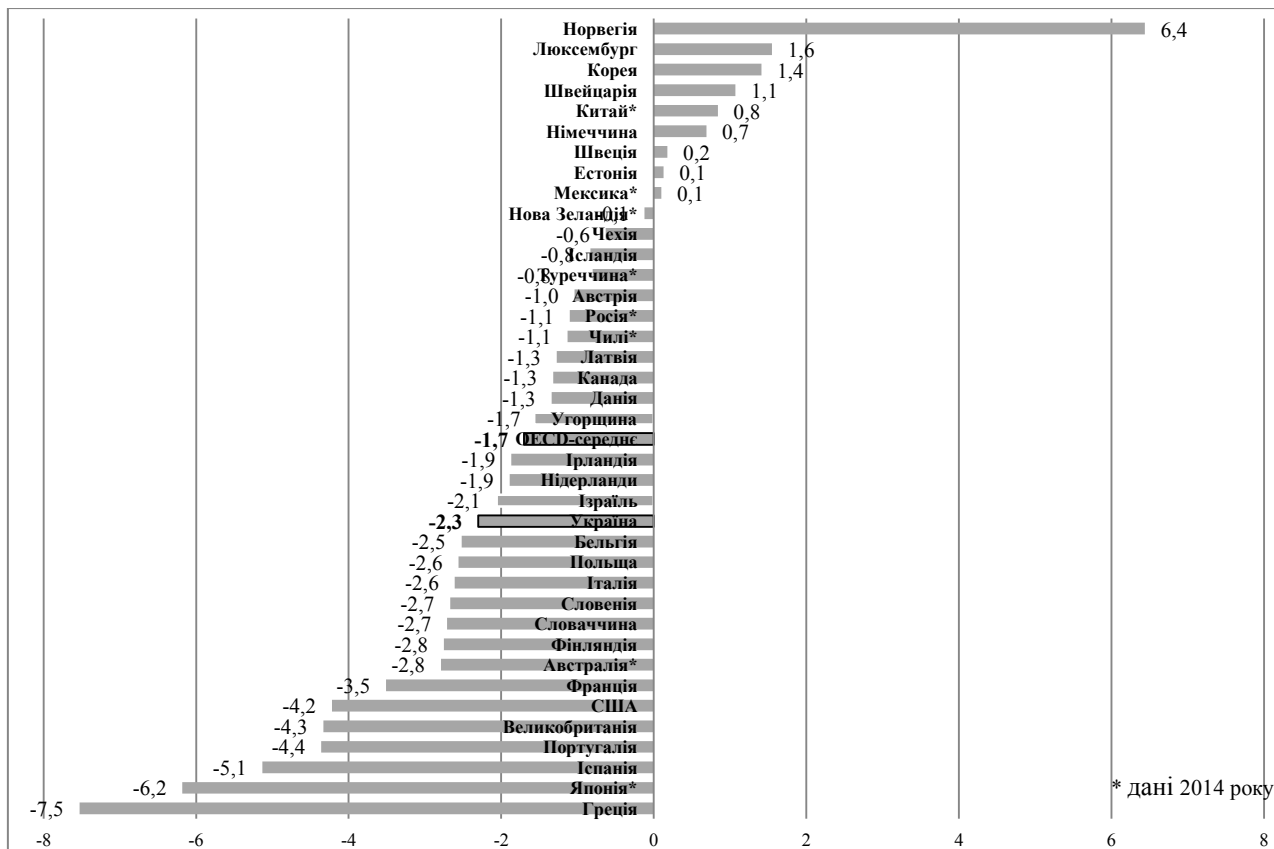


Рис. 5. Дефіцит (-), профіцит (+) державного бюджету країн світу та України за 2015 р., % до ВВП (складено за [9])

обсяг видатків, шукати додаткові джерела надходжень до бюджету та перш за все підвищувати ефективність здійснення бюджетних видатків.

До найголовніших проблем функціонування та розвитку фінансових систем ринкового типу слід віднести інфляцію. Рівень інфляції за середнім показником країн OECD у 2016 р. склав 0,9% (рис. 6). Найвище значення інфляції зафіксовано у Росії (8,4%), Туреччині (7,8%), Чилі (3,8%) та Норвегії (3,6%). Дефляція відбулася у Греції, Польщі, Ізраїлі, Швейцарії, Словаччині, Ірландії, Іспанії, Італії та Словенії. В Україні останніми роками рівень інфляції зростає, що спричинено фінансово-економічною кризою, та супроводжується економічною нестабільністю. Проте у 2016 р. гіперінфляцію попереднього року вдалося приборкати, адже індекс споживчих цін в Україні за 2015 р. склав, згідно з даними МВФ, 48,7%. Різкий ріст цін та девальвація національної валюти мають сильний негативний вплив на розвиток економіки країни, що погіршує репутацію країни як надійного партнера, через що країна стає менш привабливою для інвесторів.

На рис. 7 відображений обсяг інвестицій до ВВП. Якщо країна є привабливою для інвесторів, обсяг інвестицій зростає. Найвищий рівень інвестицій до ВВП характерний для Китаю (41,8% ВВП), Норвегії (28,8%), Кореї (26,9%), Чехії (26,4%), найнижчий, відповідно, спостерігається у Греції (9,6%) та Португалії (14,5%). В Україні за підсумками 2016 р. рівень інвестицій склав всього 16,1% ВВП. У зв'язку з нестабільною економічною ситуацією, високим рівнем інфляції та боргових зобов'язань, воєнними діями Україна є менш привабливою для інвесторів. Україні потрібно проводити подальше реформування економіки; це допоможе збільшити довіру іноземних інвесторів.

Національні заощадження є індикатором рівня життя у країні. За цим показником Україна значно відстає від решти розвинених країн. Наприклад, обсяг національних заощаджень у Китаї становить 44,4%, США – 17,5%, Японії – 25,6%, Росії – 25,5% (рис. 8). Середній показник по OECD становить 23,3%, тоді як в Україні – всього 13,5% (для порівняння у 2014 р. валові національні заощадження в Україні склали всього 15% ВВП). Основним чинником, що впливає на зниження

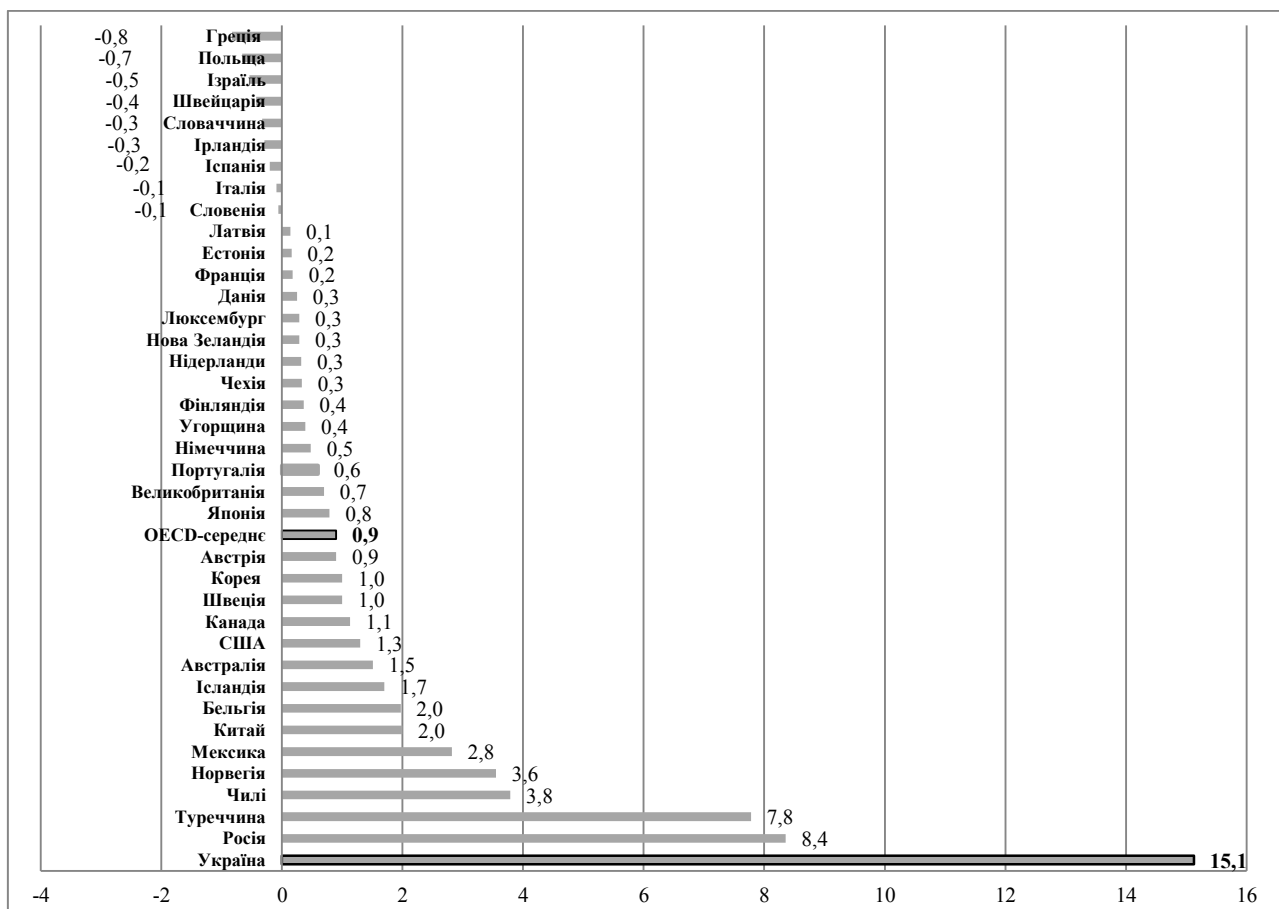


Рис. 6. Інфляція країн світу та України за 2016 р. у річному вимірі, % (складено за [6])

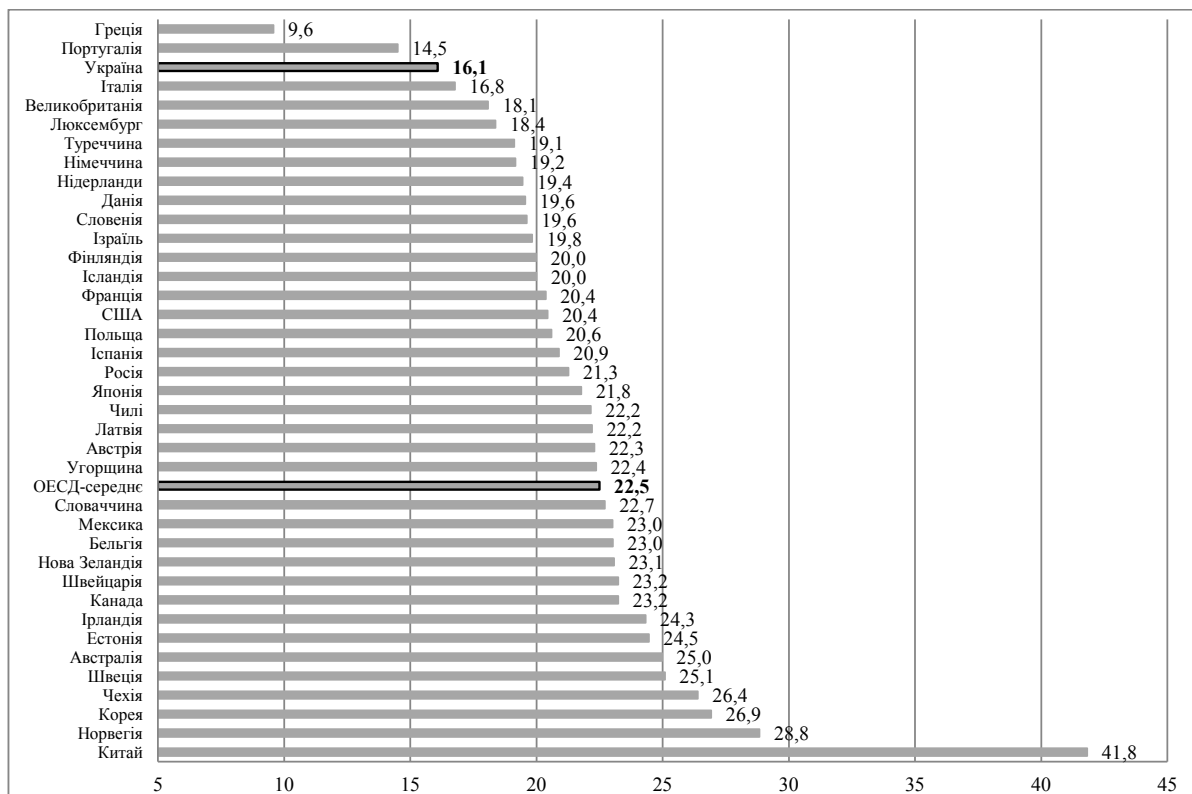


Рис. 7. Загальний обсяг інвестицій країн світу та України у відсотках до ВВП за 2016 р. (складено за [6])

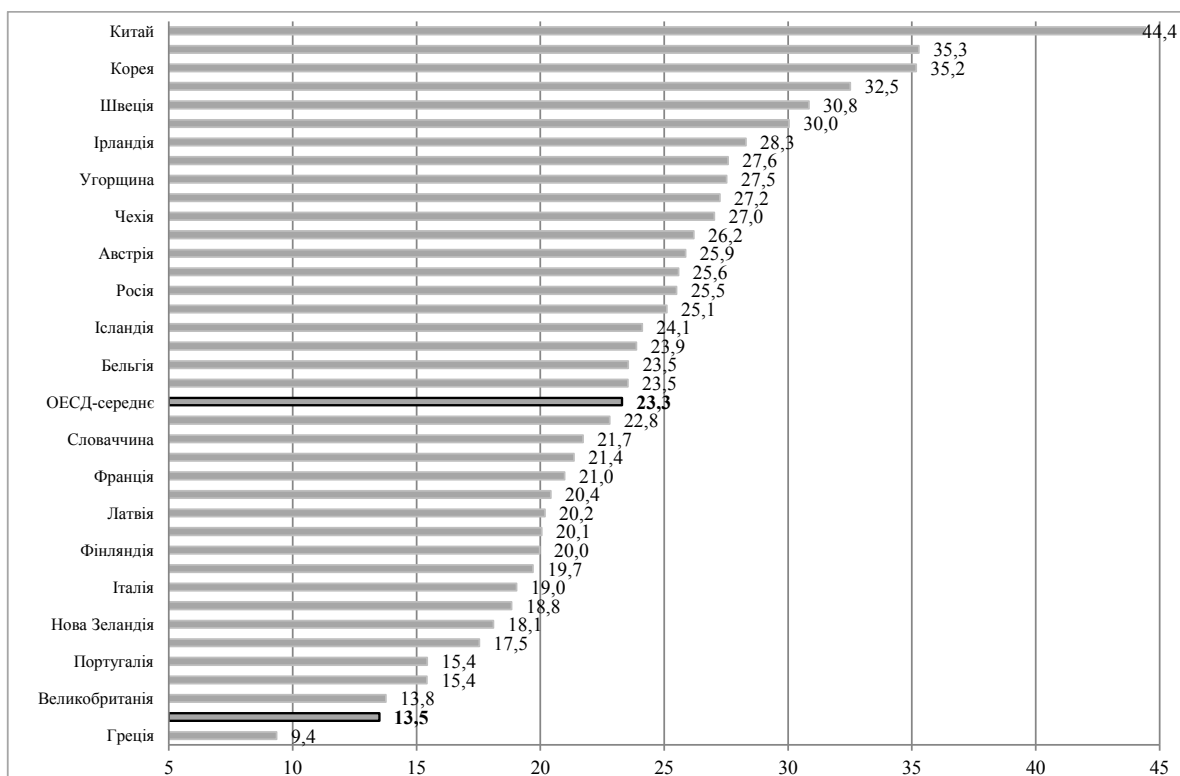


Рис. 8. Валові національні заощадження країн світу та України у відсотках до ВВП за 2016 р. (складено за [6])

заощаджень, є інфляція, індекс якої у 2015 р. складав аж 48,7%, а за 2016 р. – вже 15,1%. Найнижчий рівень заощаджень до ВВП спостерігаємо в Греції – всього 9,4%.

Нестабільна економічна ситуація в Україні сприяє збільшенню рівня безробіття, через інфляцію населення стало менш платоспроможним, що призвело до закриття й банкрутства багатьох підприємств. Рівень безробіття в Україні становить 9,2% проти 7,6% середнього значення по країнах ОЕСД (рис. 9). В Україні частка безробітного населення у 2 рази вища, ніж в США і Німеччині, та майже у 3 рази вища, ніж в Японії. Найвищий серед розвинених країн показник безробіття зафіксовано у Греції (25%), Іспанії (19,7%), Португалії та Італії (більше 11%).

Результати проведеного дослідження підкреслюють необхідність стратегічних пере-

творень заради досягнення соціальної та економічної стабільності: створення передумов економічного зростання через утримання низького рівня інфляції, стабілізації державних фінансів, модернізації податкової системи. У цьому контексті доцільним є формування режиму максимального сприяння бізнесу шляхом зменшення втручання держави в економіку, зниження адміністративних бар'єрів для його розвитку, модернізації інфраструктури й базових секторів економіки.

Висновки з цього дослідження. Як показало проведене дослідження, вибір моделі фінансових відносин держав залежить від багатьох чинників, а саме від природних умов, багатства країни, конкретних історичних традицій, демографічних чинників, завдань і цілей фінансової політики, а також рівня податкової культури і психології тієї чи іншої нації.

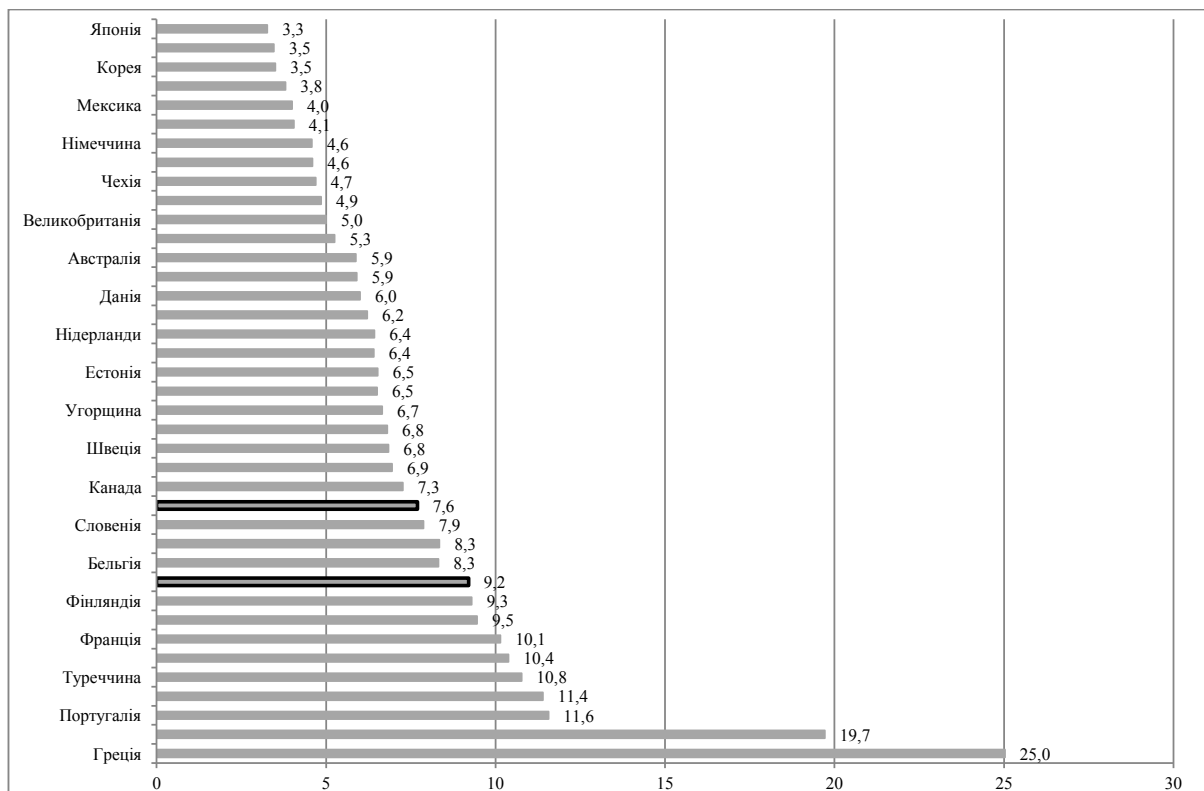


Рис. 9. Рівень безробіття країн світу та України за 2016 р., % до загальної кількості зайнятих (складено за [6])

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лондар С. Фінанси: [навч. посіб.] / С. Лондар, О. Тимошенко. – Вінниця: Нова книга, 2009. – 383 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libfree.com/147158632_finansifinansova_sistema.html#461.
2. Біла О. Фінанси: [навч. посіб.] / О. Біла, І. Чуй. – 2-ге вид. випр. та доп. – Львів: «Магнолія-2006», 2014. – 390 с.
3. Сніжко О. Методологічний еkleктизм у трактуванні сутності фінансової системи / О. Сніжко // Міжнародна економічна політика. – 2014. – № 2 (21). – С. 99–119.
4. Бюджетний менеджмент: [підруч.] / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2008. – 864 с.
5. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / В. Опарін; МОН України, КНЕУ. – К., 2006. – 37 с.
6. World Economic Outlook Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx?sy=2014&ey=2016&scsm=1&ssd=1&sort=subject&ds=&br=1&pr1.x=54&pr1.y=6&c=137,193,122,273,124,138,196,142,156,228,924,964,182,935,922,128,939,936,961,172,132,184,134,174,144,146,944,176,178,436,186,136,158,926,112,111,542,941&s=NGDPD,GGR_NGDP,GGX_NGDP,GGXWDN_NGDP&grp=0&a=#cs39.
7. Revenue Statistics – OECD countries: Comparative tables [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REV>.
8. OECD Pensions Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/data/oecd-pensions-statistics/pensions-indicators_data-00518-en?isPartOf=/content/datacollection/pension-data-en.
9. General government deficit Total, % of GDP, 2000 – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.oecd.org/gga/general-government-deficit.htm>.
10. Бюджет України 2015: статистичний збірник. – К.: Міністерство фінансів України, 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202015%20\(with%20cover\).pdf](http://minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202015%20(with%20cover).pdf).
11. Інформація про виконання Державного бюджету України за доходами, надходження до місцевих бюджетів та ЄСВ станом на 1 січня 2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category?cat_id=23596&page=0.